

BŰN – TUDAT. A MAGYAROK BŰNTETŐJOGI ISMERETEI ÉS VÉLEMÉNYEI

Hollán Miklós – Venczel Tímea

hollan.miklos@tk.mta.hu – tvenczel@gmail.com

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2021.2.1

Absztrakt

A felnőtt magyar lakosság országos reprezentatív mintáján kérdőíves felmérés készült a büntetőjogi ismeretekről, amelynek összesített adatait elemezzük ebben a cikkben. A felmérés a „Büntetőjogunk szabályozási újdonságai – a jogtudatban” című hároméves kutatás része, melynek középpontjában az a kérdés áll, hogy a büntetőjogi újdonságok tükröződnek-e a jogtudatban. Igazolódott az a hipotézisünk, miszerint az átlagember sematikus ismeretekkel rendelkezik a büntetőjogról. Nem igazolódott azonban az a feltevésünk, hogy a jogismeretre hatással lennének a társadalmi-gazdasági tényezők, illetve a médiafogyasztás. A válaszadók (többnyire büntető) attitűdje viszont alapvetően befolyásolja a jogtudatot.

Kulcsszavak

újdonság, büntetőjog, jogtudat, közvélemény, punitív

LEGAL CONCIIOUSNESS. THE KNOWLEDGE AND ATTITUDES OF HUNGARIANS CONCERNING CRIMINAL LAW

Miklós Hollán – Tímea Venczel

Abstract

A questionnaire-based survey was conducted on a representative national sample of the adult Hungarian population about the legal awareness of criminal law. In this paper, the authors analyze the aggregated data from this survey, which is part of a three-year project “Regulatory Novelties in Our Criminal Law – In Legal Consciousness”. This research questions whether novelties of criminal law are mirrored in legal consciousness. The hypothesis that the average person has a fragmented knowledge about criminal law is verified. It was not substantiated that the knowledge of law is significantly affected by socio-economic factors or media consumption. The cognitive answers are, however, strongly influenced by the (mostly punitive) attitudes of the respondents.

Keywords

novelties, criminal law, legal consciousness, survey, punitive

BŰN – TUDAT. A MAGYAROK BŰNTETŐJOGI ISMERETEI ÉS VÉLEMÉNYEI

Hollán Miklós – Venczel Timea

Kutatási előzmények

A jogtudat vizsgálatának főbb tendenciái

Marc Hertogh (2004) a jogtudat-kutatások kétféle hagyományát különbözteti meg:

- ◆ a Roscoe Poundtól eredeztethető amerikaiakat, amelynek fókuszában az írott jog áll, még akkor is, ha a valóságos jogot kutatja, tehát szempontja a jogászé;
- ◆ az Eugen Ehrlichhez köthető európaiakat, amely a társadalom felől közelít, és arra keresi a választ, hogy mit tartanak az emberek jogoknak.

A legtöbb empirikus kutatás az 1970-es évekig abból indult ki, hogy a(z) elsősorban az írott joggal kapcsolatos ismeretek és attitűdök mérhetők, így a leggyakrabban alkalmazott módszerük a nagymintás survey volt. Ez volt a későbbi KOL (*knowledge and opinion about law*) irányzat, azaz a joggal kapcsolatos ismeretek és vélemények mérése.

Ezzel szemben az elmúlt évtizedekben a kutatók, abból kiindulva, hogy a jogrendszerek nemcsak egyszerűen társadalmi tények, amelyek hatással vannak a társadalomra (jog és társadalom), hanem inkább a társadalom egy bizonyos vonatkozására használható címke (jog a társadalomban), elsősorban annak kutatására fókuszáltak, hogy az embereknek milyen elképzeléseik vannak a jogról és a jogi intézményekről. Ez utóbbi kutatások módszertanát, ellentétben a KOL-kutatásokkal, a leíró etnográfia jellemzi (Hertogh 2004: 461).

Hertogh (2010) szerint a legtöbb tanulmány, amely a jogi elidegenedésről szól, két alapvető kérdésre koncentrált:

- ◆ ismerik az emberek a törvényt?
- ◆ azonosulnak az emberek a törvénnyel?

A jogtudat ezen elemeinek összefüggéséhez kapcsolható a Hertogh (2010) által kidolgozott modell a normatív profilokról. Hertogh azért, hogy a jogi elidegenedés koncepcióján létrehozzon egy elemzési keretet, négy normatív profilt határozott meg, amelyek segítenek abban, hogy leírjuk az emberek joghoz való viszonyát. Hertogh a fenti két kérdést az

1. táblázat 2x2 mátrixába transzformálja (Hertogh 2010: 16). Az első kérdést a jogi elidegenedés kognitív dimenziójának tekinti, és a vízszintes tengelyen helyezi el. A második kérdés a normatív dimenziót fejezi ki, és a függőleges tengelyen kap helyet. A négyzet négy cellája különböző profilokat jelez.

1. táblázat
Marc Hertogh négy normatív profilja

		Ismeret	
		+	-
Azonosulás	+	Tájékozott azonosulás: <i>Legalisták</i>	Tájékozatlan azonosulás: <i>Lojalisták</i>
	-	Tájékozott elidegenedés: <i>Cinikusok</i>	Tájékozatlan elidegenedés: <i>Kívülállók</i>

Arden Rowel (2019) szinte a jelen kutatással párhuzamosan, nagyon hasonló kérdésekkel mérte fel hat amerikai állam polgárainak jogismeretét, és a miénkhez hasonló megállapításokra jutott. Egyrészt arra, hogy még azokat a törvényeket sem ismerik, amelyeket fontosnak tartanak. Másrészt arra, hogy a félreismerés mindig a vágyak irányába mutat, és az ismeret könnyebben megjósolható, ha tudjuk, hogy mit helyeselnének, mintha a hatályos szabályozásból indulunk ki. Így szerinte „az eredmény egyfajta jogi fantázia vagy fantom reprezentáció, amelyben az emberek feltételezik, hogy a törvények akkor is tükrözik a preferenciáikat, ha éppenséggel nem így van” (Rowell 2019: 225).

Rowell is 2x2 mátrixot használ az általa fontosnak talált összefüggés ábrázolására. Ahogy a 2. táblázaton (Rowell 2019: 262) látható, ő az ismeret helyett inkább arra helyezi a hangsúlyt, hogy mennyiben *érezkelik* az emberek a hatályos jogot a saját elképzeléseikkel megegyezőnek.

2. táblázat
Arden Rowel: Érzékelt és valós képviselet összefüggése

		Tényleges képviselet (Vélemény és hatályos jog egyezése)	
		+	-
Érzékelt képviselet (Vélt jog és vélemény egyezése)	+	Érzékelt képviselet	Fantom képviselet
	-	Fantom nem képviselet	Érzékelt nem képviselet

A büntetőjog ismeretére (is) irányuló hazai kutatások

A következőkben elsősorban azokat a hazai kutatási előzményeket ismertetjük, amelyek (legalább részben) a büntető jogszabályok ismeretét mérték kvantitatív eszközökkel (lehetőleg országos reprezentatív mintán). A büntetőjogi vonatkozású témák a '60-as, '70-es években voltak a kutatások középpontjában.¹ A rendszerváltás óta eltelt időszakban kevés olyan országos

¹ A szakirodalmi háttér feltérképezéséhez felhasználtuk az elmúlt több mint fél évszázad jogtudatkutatásait összefoglaló két tanulmányt, Fekete Balázs – H. Szilágyi István: *Jogtudat-kutatások a szocialista Magyarországon*, illetve Gajdusчек György: *Empirikus jogtudat-kutatás Magyarországon 1990 után* című művét. Mindkettő itt olvasható: H. Szilágyi István (2018 szerk.) *Jogtudat-kutatások Magyarországon 1967–2017*. Budapest, Pázmány Press. 19–62., illetve 63–96.

reprezentatív kutatás készült, amely a törvények ismeretét vizsgálta.² Gajduschek és Fekete (2018) Kulcsár 1967-es kérdéseiből ismételték meg néhányat, de azok egyike sem büntetőjogi. H. Szilágyi és Gajduschek (2018) 2015-ben viszont négy büntetőjogi kérdést is feltek, amelyek Sajó 1986-os kérdésein alapultak. Mi is elsősorban Kulcsár Kálmán (1967) és Sajó András (1977, 1983, 1986) kutatásait használtuk fel és tekintjük kutatásunk előzményeinek.³ Ezeknek a következőkben csak azokat a megállapításait említjük meg, amelyek befolyással voltak kutatásunk kérdéseinek kidolgozására, illetve az eredmények elemzésére.

Sajó és munkatársai (1977) az ismeretek és vélemények komplex vizsgálatát végezték el, amikor két kérdést tettek fel egy-egy esetről. Az egyik azt kérdezte, hogy a válaszadó szerint mi a hivatalos álláspont, ezt nevezték szubjektív hivatalos büntetendőségnek. A másik kérdés a válaszadó ún. személyes véleményét tudakolta.

Kulcsár kutatásának fő fókusza a jogismeret szintje és az azt befolyásoló tényezők voltak. Többek között az is a kutatási kérdések között szerepelt, hogy jogágak és jogszabályok között van-e különbség a jogismeret tekintetében. Szerinte az egyik oka annak, hogy a büntetőjogot jobban ismeri a közvélemény, az lehet, hogy erről mindenki nagyjából egyforma mértékben tájékozódik a médiából, társadalmi helyzetétől függetlenül (Kulcsár 1967: 21).

Sajó és munkatársai (1977) három jogterületet vizsgáltak: büntető-, polgári és alkotmányjogi ismeretet. Kulcsárhoz hasonlóan ők is úgy találták, hogy leginkább a büntetőjogot ismerték a megkérdezettek, és ennek okát szintén abban látták, hogy a bűncselekmények iránti nagy érdeklődést a média és a művészetek nemcsak kielégítik, de táplálják is. Sajó ezt úgy pontosítja, hogy „az ismeretszint-különbség a büntetőjog javára akkor mutatkozik, ha a jogszerű-jogszerűtlen dimenziójára korlátozott feleletekkel dolgozunk. A büntetőjoghoz tartozó büntetési rendszer, a szándék megítélése, a cselekmények súlyossági rangsora kapcsán már korántsem ilyen egyértelmű a helyzet” (Sajó 1986: 285).

Kulcsár másik feltételezése az, hogy a különböző társadalmi rétegek között akkor van különbség az ismeretben, ha különbség van a jog és általános erkölcsi norma között, vagy még inkább, ha olyan cselekményről van szó, amelyet utóbbi nem szabályoz. „Azokkal a kérdésekkel kapcsolatban, ahol a válaszok nem jogismeretet fejeznek ki elsősorban, hanem általános tudati állapotot, mégpedig olyan tudati állapotot, amelyre valamelyik főbb társadalmi réteghez való tartozás nem sok hatással van, szinte kísértetiesen egyező válaszokat kapunk” (Kulcsár 1967: 21). Sajó is megállapítja, hogy akkor nem mutatkozik összefüggés törvényismeret és iskolázottság között, ha „a kérdésre vonatkozó ismeret forrása a társadalmi gyakorlat” (Sajó 1983: 149).

A szabályozás újdonságának mérése csak érintőlegesen szerepelt Kulcsár kutatási tervei között. A témák, illetve kérdések kialakításánál volt „néhány olyan kívánság egy-egy jogág képviselői részéről, hogy próbáljunk adatokat szerezni az újabb – különösen a régi szabályozással ellentétes vagy attól eltérő – jogszabályok ismeretéről” (Kulcsár 1967: 9). Sajónál is felmerült már az a probléma, hogy milyen jelentősége van az eltelt időnek, amióta egy új törvény, jogszabály hatályban van, azaz megismerhető. Sajó így utal rá: „az adatfelvétel időpontjában folyó büntetés-végrehajtási reformok szempontjából különös jelentőséget nyert az ún. határozatlan ideig tartó szabadságvesztés intézménye. A kérdés érdekességét az adja, hogy egy, a mindennapi információktól távolabb eső, új megoldásról van szó, ahol a jogtudat ’kreativitása’ a pozitív jog befolyásától még érintetlen állapotban rögzíthető.” (Sajó 1983: 144)

² A Kelemen László (2010, 2018) által vezetett longitudinális kutatás pedig inkább magára a jogra és annak értékelésre, valamint az igazságszolgáltatásra vonatkozó közvélemény alakulását vizsgálta a 2010 és 2018 közötti időszakban.

³ A számunkra legfontosabb kutatási előzményeket egy külön cikkben tekintettük át: Venczel 2018.

A kutatási előzmények köréből ki kell emelni azt a megállapítást, hogy a magyar népességet – régtől fogva és a szocializmus idején is – egyszerre két ellentmondásos tendencia, nevezetesen a törvénytől való elidegenedés, illetve a punitivitásra való hajlam jellemezte. (Fekete – H. Szilágyi 2017: 354). Azonban, ahogy Sajó is megállapította: „Az igazságérzet is határt szab a szorongás szította szigorításvágyának. Egy ponton túl a büntetések visszatetszővé válnak, mivel olyan cselekményekkel kapcsolatban is üldözésre, szigorításra kerül sor, amelyek büntetése már aránytalannak tűnik” (Sajó 2003: 45). Erre rímél az a napjainkból származó megállapítás, hogy „ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy mi lehet a viszonya a jogrendszer építményéhez az annak keretein belül élő, de ahhoz laikusan viszonyuló állampolgároknak, akkor valószínűleg a kiismerhetetlen komplexitás és az absztrakt idegenség lesznek a kulcsfontosságú mozzanatok” (Krekó 2015: 417).

Ahogy elődeink, úgy mi sem tudjuk megállapítani, hogy a mért jogismeret mögött pozitív törvényismeret áll vagy egyszerűen az erkölcsi normák standardja. Az elemzés során ezért tartózkodunk attól, hogy akár a sematikus válaszokat ismerethiánynak tekintsük, hiszen a véletlen találgatást sem tudjuk kiszűrni. Inkább a megszületett válaszok mögött megbúvó látens motiváló tényezők feltárására teszünk kísérletet, ahogy ezt Rowell is tette, és fedezte fel a személyes büntetőjogot az ismeret mögött.

Kutatásunk céljai, kérdései

A Büntetőjogunk szabályozási újdonságai – a jogtudatban című hároméves kutatási projektünk célja elsősorban a büntetőjoggal és annak szabályozási újdonságaival kapcsolatos ismeretek és vélemények kérdőíves módszerrel való feltérképezése volt.

A kérdések a mindennapi életben, illetve a médiában gyakrabban előforduló 12 büntetőjogi témához kapcsolódtak. Ezek köre a vagyon elleni bűncselekmények büntethetőségi korhatárától, az állatkínzástól át a hálapénz elfogadásáig terjedt.⁴

A témaválasztásban az elsődleges szelekciós szempont az volt, hogy az adott témában a büntetőjogi szabályozás az utóbbi évtized(ek)ben változott. Ezen belül is olyan témákat választottunk, amelyekkel a lakosság a mindennapi életben inkább találkozik, illetve amelyek a médiában gyakrabban megjelennek. Figyelemmel voltunk harmadsorban arra is, hogy kapcsolódni tudjunk korábbi hazai kutatásokhoz (elsősorban Kulcsár és Sajó vizsgálataihoz), így mérni tudjuk majd nemcsak a büntetőjogi változások ismeretét és elfogadottságát, hanem a jogtudat változását is.

Minden témához (a szabályozás komplexitásával arányosan) 2-4 kérdés kapcsolódott, amelyek egy pontosan meghatározott eset büntetőjogi megítélésére vonatkoztak. Az esetek egyike mindig egy olyan volt, amelynek a jogi szabályozása megváltozott. Feltettünk kérdést egy vagy több olyan „kontrollesetre” is, amelynek a szabályozása változatlan maradt.

A válaszadóknak minden eset kapcsán egy kérdéspárra kellett válaszolniuk. Egyfelől azt kellett eldönteniük, hogy a leírt cselekmény büntethető-e. Másfelől arra a kérdésre kellett választ adniuk, hogy amennyiben ők lennének a jogalkotók, akkor a cselekményt bűncselekménynek nyilvánítanák-e.

Kutatásunk tehát nem módszertani tekintetben, hanem a vizsgált joganyag szelektálásában és vizsgálatának mélységében jelentett újdonságot. Az előzmények alapján is nyilvánvaló volt, hogy nem számíhattunk arra, hogy az egymással is számtalan ponton összefüggő magyarázat-komplexumból ki tudunk emelni néhány tényezőt, amely kizárólagos meg-

⁴ A kérdések és a kutatásban szereplő esetek témánként csoportosítva a tanulmányunk szövege után következő Mellékletben olvashatók.

határozója az ismereteknek. Az is nyilvánvaló volt, hogy nem tudunk minden korábbi kutatásban felmerülő tényezőt vizsgálni. Így kimaradt például a Sajó által vizsgált származásra, valamint a neveltetésre vagy éppen a jogi formában megjelenő, tudatformáló történelmi eseményekre, illetve az igazságosságra vonatkozó általánosabb kérdéskör. Azt reméljük viszont, hogy egy új elemzési szemponttal – a punitivitással – gazdagítva a jogismeret-kutatásokat, a komplexitás szétszállása egy következő kutatás feladata lesz.

A kérdőívet 2018. október 12. és 17. között kérdezte le a Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet országos, a felnőtt (18 éven felüli) magyar népességre reprezentatív, 1200 fős mintán. Az adatfelvételre a válaszadók lakásán került sor strukturált kérdőív alkalmazásával, kérdezőbiztos felügyelete és segítségével mellett önkénteskedéssel.⁵

Az egész jogrendszerre vonatkozó empirikus kutatási előzmények alapján azt feltételeztük, hogy az emberek – legalábbis más jogágakhoz képest – a büntetőjog területén magasabb ismeretszinttel rendelkeznek. Ennek igazolására a kutatásunk kizárólag büntetőjogi kérdései nem voltak alkalmasak. Mivel azonban egy-egy témát eddig nem látott részletességgel vizsgáltunk, első kutatási kérdésünként alkalmunk volt elemezni, hogy az egyes témáknak mi a helyük a teljes büntetőjogi jogismeretben, illetve egymáshoz viszonyítva. Ennek kapcsán elsősorban azt feltételeztük, hogy az ismeretszint és a vélemények tekintetében az egyes területek között akkor lesznek különbségek, ha a törvényi tényállás az alapvető erkölcsi normákhoz távolabbról kötődik.

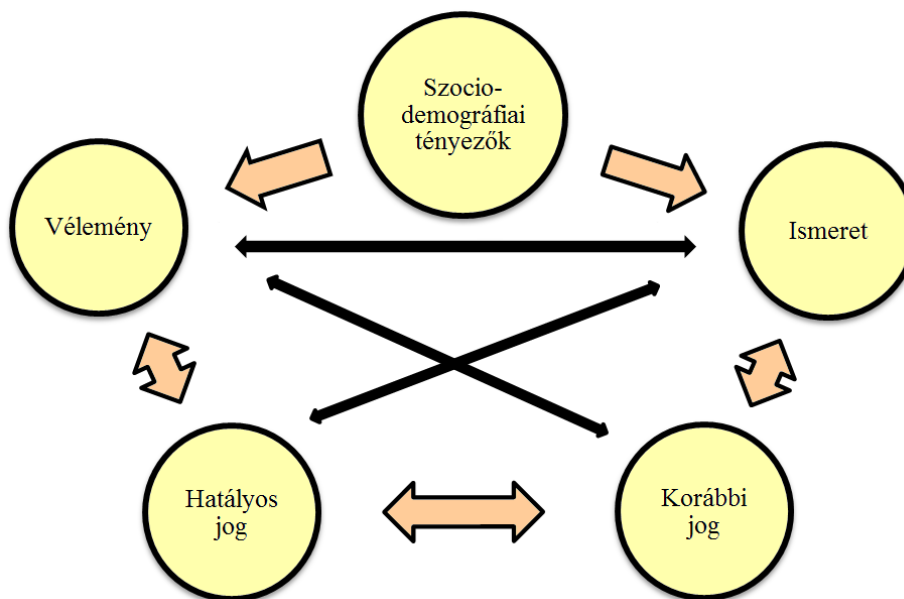
A második kutatási kérdés azzal kapcsolatos, hogy a különböző szocio-demográfiai változóknak van-e hatásuk a jogismeret szintjére vagy a szabályozásról alkotott véleményre. A szakirodalom alapján úgy véltük, hogy a büntetőjog területén nem találunk jelentősebb különbséget a hagyományos szocio-demográfiai változók (nem, életkor, iskolai végzettség, településtípus, foglakozás, ideológiai álláspont, vallásosság, anyagi helyzet, háztartás összetétele) szerint. Azonban azt már feltételeztük, hogy a szabályozást jobban ismerik a bűnügyi hírekkel teletömött hírműsorok nézői, illetve azok, akik bűncselekmény(ek)nek (sértettként, szemtanúként vagy elkövetőként) érintettjei voltak.

A harmadik kutatási kérdés az volt, hogy a szabályozás hatálybalépése óta eltelt idő közrehat-e, és ha igen, mennyiben a büntetőjogi szabályozás ismeretszintjének alakulására. Hipotézisünk szerint a régebben hatályos szabályozás ismertebb lesz az emberek körében, hiszen nagyobb volt az esélye, hogy a válaszadó a szabályozásról hallott, vagy azzal valamilyen más módon (média közvetítésével vagy érintettként) kapcsolatba került. A szabályozási újdonságokkal kapcsolatos jogtudat elemzéséhez kontextusként nyilvánvalóan szükség volt a büntetőjogra vonatkozó ismeretek és vélemények átfogóbb feltérképezésére is. Még inkább azonban azért, mert ennek alapján kívántuk megválaszolni azt a kutatási kérdést, hogy a szabályozás újdonsága más tényezőkhez képest mennyire lényeges faktor a büntetőjogi szabályozás ismeretszintjének alakulásában.

A következőkben bemutatjuk a büntetőjogi szabályozásra vonatkozó jogtudati elemeket (azaz ismereteket és véleményeket) és összefüggéseiket. Ezt követően kitérünk arra, hogy ezek alakulására milyen hatásuk volt a társadalmi-gazdasági tényezőknek. A kutatás eredményeinek elemzése során figyelembe vett tényezők és viszonyaik áttekintéséhez az 1. ábra nyújt segítséget.

⁵ A mintavétel többlépcsős rétegzett véletlen eljárás volt. A mintának a véletlen eljárásból adódó kisebb torzulásait az adatok feldolgozása során a népszámlálási adatok alapján a nem, az életkor, az iskolai végzettség és a településtípus szerint négydimenziós súlyozással korrigálták. Jelen elemzéshez is az így súlyozott adatfájlt használtuk. A mintából 30 fő egyik kérdésre sem válaszolt, őket kihagytuk az elemzésből, minden számítás alapsokasága nélkülük értendő, N=1170.

1. ábra

A vizsgált tényezők és összefüggéseik

Az ismeretek

A vélt jog (az ismeretek tartalma)

A kutatásban vizsgált 31 esetből a válaszadók szerint átlagosan 18 (58%) büntetni rendelt, míg a hatályos jog szerint 19 (61%). Ugyancsak 18 a medián, tehát a középérték, a leggyakoribb eset (módusz) viszont a 31. Átlag feletti számú esetről (tehát legalább 24-ről) a válaszadók 25 százaléka gondolta, hogy az büntetni rendelt.

Ebből következőleg sokkal kevesebb esetről gondolják a válaszadók, hogy a törvény nem rendeli büntetni: a vizsgált 31 esetből a válaszadók szerint átlagosan 13 (42%), míg a hatályos jog szerint 12 (39%). Ugyancsak 13 a medián, tehát a középérték, a leggyakoribb eset (módusz) viszont 0.

A lakosság harmadának az ismeretei tehát meglehetősen sematikusak: kétszer annyian (25%) gondolják, hogy a törvény (szinte) minden esetet büntet, mint azt, hogy egyet sem (11%).

Hét százalék azok aránya, akik minden esetről úgy tudták, hogy az bűncselekmény és a válaszadók 1 százaléka egyikről sem gondolta, hogy bűncselekmény lenne. Vannak amellettszólvó érvek, hogy ezeket a nem tudom válaszokkal együtt adathiányként kezeljük, de úgy gondoljuk, hogy mivel minket elsősorban a válaszok helyessége érdekel, kisebb lenne az adathiányként kezelt „egyenválasz” előnye, mint annak hátránya, hogy bizonyos válaszokat nem tudásnak minősítünk.

Az ismeretek helyessége (vélt jog vs. hatályos jog)

A jogtudat elemzésének hagyományosan legfontosabb aspektusa, hogy a válaszadók ismeretei mennyiben felelnek meg a hatályos jognak.

Nem volt olyan válaszadó, aki mind a 31 szituáció törvényességét helyesen meg tudta volna ítélni. A legtöbb helyes válasz 26 volt, mindössze 2 főnek sikerült. Az átlagos válaszadó 17 eset törvényességét ismerte, a medián (középérték) és a módusz (a leggyakoribb válasz) egyaránt 18.

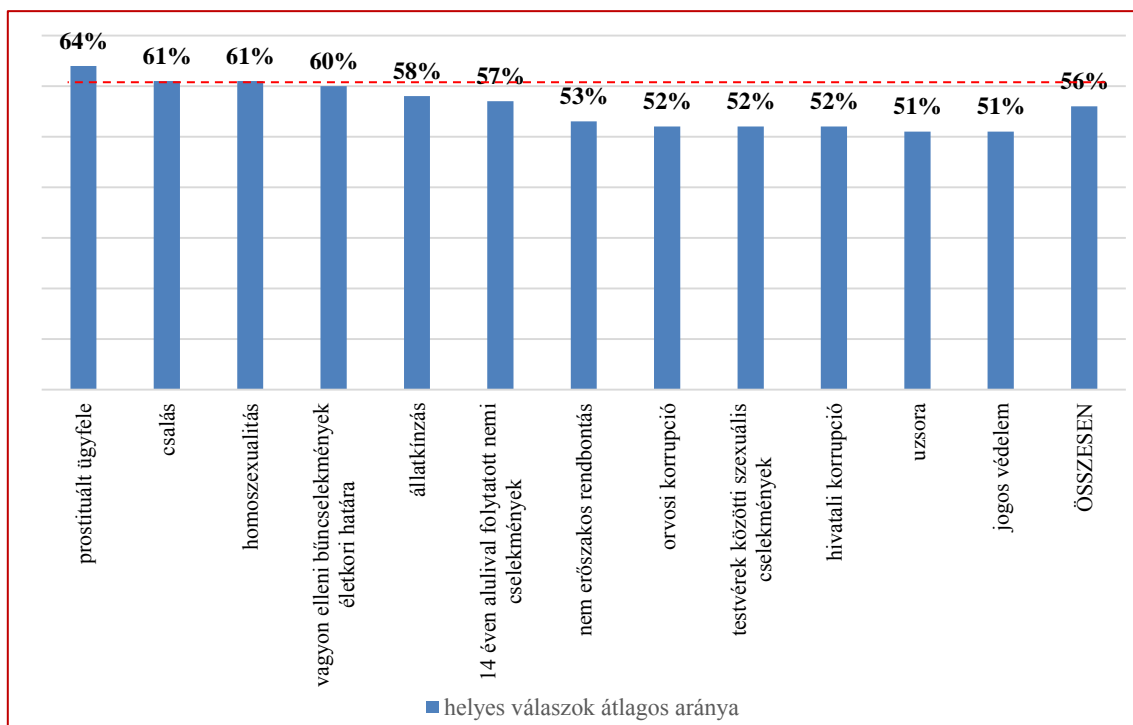
A helyes válaszok átlagos aránya 56 százalék volt, tehát átlagosan a kérdések kicsivel több mint felének szabályozását ismerték a válaszadók a jelenlegi törvényi szabályozásnak megfelelően. Az átlagos állampolgár tehát alig több mint minden második esetben volt tisztában azzal, hogy egy cselekmény bűncselekményt képez-e.

Megvizsgáltuk, hogy a hatályos szabályozás punitivitása mennyiben befolyásolja a helyes válaszok arányát. Az emberek sokkal inkább (63%) tisztában vannak a jelenleg büntetendő cselekmények jogi szabályozásával, mint a nem büntetendő esetekével (47%). A helyes válaszok átlagos aránya ugyancsak lényeges eltérést mutatott aszerint, hogy változott-e az eset szabályozása. A szabályozási újdonságok együttesen kevésbé ismertek (48% helyes válasz), mint a szabályozás változatlan elemei (62%).

Az egyes témák (bűncselekmény csoportok) között is vannak eltérések a helyes válaszok átlagos arányában.⁶ Mint a 3. táblázaton látható, a legismertebb a szexuális szolgáltatásért pénzt adó személy cselekményének megítélése, a legkevésbé pedig az uzsorával és a tolvaj megölésével (jogos védelemmel) kapcsolatos helyzetek szabályozása.

1. táblázat

Egyes témákhoz tartozó cselekmények törvényességének ismerete

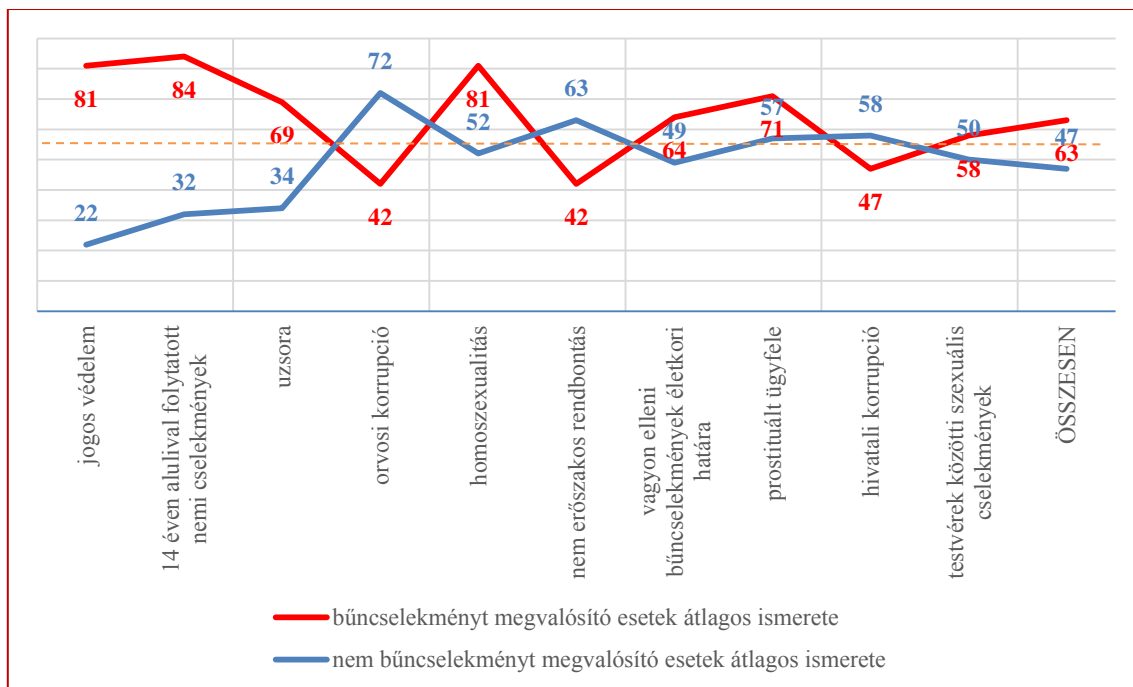
Az egyes témákon belül is érvényesül az a trend, hogy a válaszadók a büntetendő eseteket jobban ismerik: a 2. táblázaton a piros vonal (a bűncselekményt megvalósító esetek ismerete) többnyire a kék vonal (nem bűncselekményt megvalósító esetek) fölött fut. A legnagyobb különbségek a bűncselekményt és a nem bűncselekményt megvalósító szituációk között a tolvaj megölésénél, a 14 éven aluliakkal folytatott szexuális cselekményeknél, illetve az uzsora esetében voltak. Az általános tendencia alól három kivétel van: a nem erőszakos rendbontás, a

⁶ Mivel az egyes témákhoz tartozó esetek száma nem volt azonos, ezt az adott témához tartozó helyes válaszok átlagos arányával mértük. Ezt úgy képeztük, hogy a helyes válaszok *számát* elosztottuk az összes, a témához tartozó eset *számával*, így megkaptuk a helyes válaszok átlagos *arányát*.

hivatali vesztegetés és az orvosi korrupció. Ezeknek a témáknak minden szituációjánál ugyan is a többség azt gondolja, hogy az ide tartozó esetek nem bűncselekmények (igaz a különbségek itt többnyire kisebbek).

2. táblázat

Egyes témákhoz tartozó cselekmények törvényességének átlagos ismerete aszerint, hogy bűncselekményt valósít meg, vagy sem (különbség szerint sorbarendezve)

Azt is megvizsgáltuk, hogy az eredmények mennyiben függenek attól, hogy a korábbi, illetve a jelenlegi szabályozás a cselekményt büntetni rendeli-e. Ennek alapján a legjobban (66%) azon esetek szabályozását ismeri helyesen a közvélemény, amelyek régebbiek és korábban is büntetni rendelték. A régebbi, ám bűncselekményt nem képező cselekmények esetén a helyes válaszok átlagos aránya (53%) azonos azokkal, amelyek újonnan lettek büntetni rendelve. A legkevésbé (37%) azoknak az eseteknek a szabályozása ismert, amelyek a közelmúltban lettek dekriminalizálva. Ebből eredően a szabályozási újdonságokon belül jóval ismertebbek a kriminalizáló (53%), mint a dekriminalizáló újdonságok (37%).

Ugyanakkor általában a kriminalizáló újdonságokat inkább az új szabályozás szerint ismerik, míg a dekriminalizáló újdonságokat a régebbi szerint. Vannak azonban ebben a vonatkozásban eset-specifikus kivételek (állat kitétele, sportpályára beszaladás és orvos által előzetesen elfogadott jogtalan előny), amelyeknél a régebbi szabályozás az ismertebb, annak ellenére, hogy kriminalizáció történt.

A szabályozási újdonságokkal kapcsolatos adatok elemzése alapján tehát összességben igazolódott a hipotézisünk: a hatályosság ideje valóban befolyásolja az ismereteket. Minél régebbi a törvény, annál nagyobb a valószínűsége, hogy ismerik. A szabályozás újdonsága azonban beilleszkedik a jogismeretre vonatkozó általános törvényszerűségek rendszerébe. Az emberek a legjobban a régebb óta hatályban lévő és büntetni rendelő szabályozást ismerik, míg a legkevésbé az utóbbi időben dekriminalizáltakat.

A vélemények

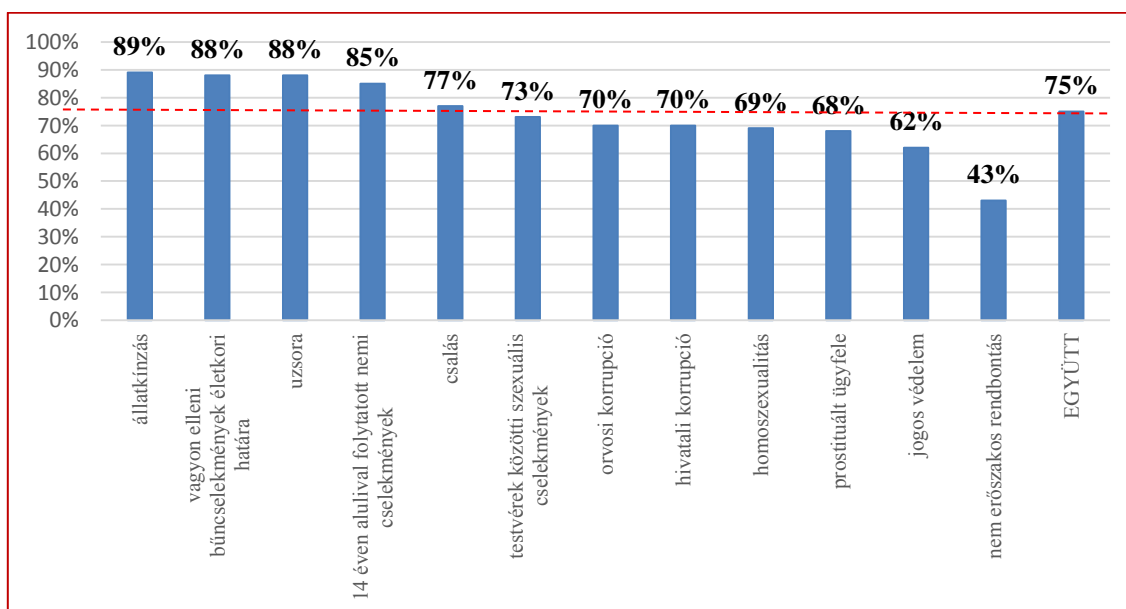
A vágyott jog (a vélemények tartalma)

Kutatási adataink szerint a magyar közvélemény igencsak punitív: a vizsgált esetek 75 százalékát büntetnék, míg a hatályos jog csak ezek kétharmadát. A válaszadók 10 százaléka mind a 31 szituációt büntetné (és ez egyben a módusz is, tehát a leggyakoribb eset). A válaszadók egyharmada 27-31 esetben büntetné az adott helyzeteket. Átlagosan 23 szituációt büntetnének, a középérték (tehát a medián) 24.

Témánként vizsgálva⁷ átlagon felüli a büntetési hajlandóság az állatkínzás, a vagyon elleni bűncselekmények életkori határai, az uzsora és a 14 éven alulival való szexuális cselekmények esetében. A leginkább „elnezőek” a sport vagy könnyűzenei rendezvényen való nem erőszakos rendbontással szemben. De még ebben az esetben is 40 százalék fölötti a büntetést javaslók aránya. (5. táblázat)

5. táblázat

A kriminalizáló vélemények aránya témánként

A hatályos joggal való azonosulás mértéke (a vágyott vs. hatályos jog)

Megvizsgáltuk azt is, hogy mennyiben egyezik az emberek véleménye a jogalkotóéval.

A válaszadók átlagosan az esetek 59 százalékában értettek egyet a hatályos büntető törvényekkel. Az egyetértés átlagos szintje tehát kicsit magasabb a hatályos törvények ismeretének átlagos szintjénél.

Az átlagos válaszadó véleménye a szituációk valamivel több mint felében, átlagosan 18 esetben (ez a medián és a módusz is) egyezik a szabályozással. Efölötti mértékben, tehát legalább 19 esetben a törvénnyel egyező véleménye van a lakosság felének (50%).

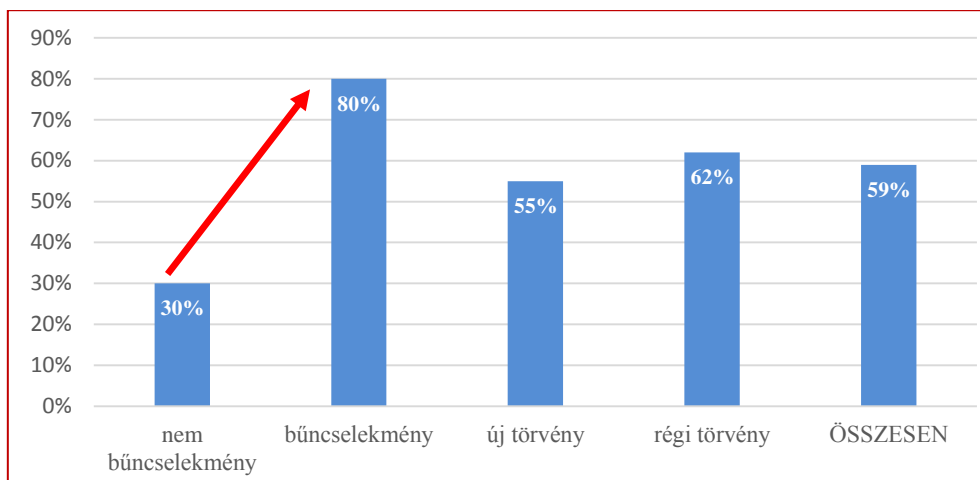
A legnagyobb különbség az alapján van, hogy a hatályos szabályozás büntetni rendeli-e az adott cselekményt. A jelenleg büntetni rendelt esetek csoportjában ugyanis 80 százalékos az egyetértés, míg a jelenleg bűncselekményt nem képező esetek esetén 30 százalék. (6.

⁷ A mutatót úgy képeztük, hogy a punitív vélemények *számát* elosztottuk az összes, a témához tartozó eset *számával*, és így megkaptuk az adott témához tartozó punitív vélemények *arányát*.

táblázat) Az emberek tehát a legtöbb vizsgált cselekményt büntetnék, és ha a hatályos jog is ezt teszi, akkor találkozunk a legnagyobb mértékben azzal a véleményük, függetlenül attól, hogy régi vagy új szabályozásról van szó.

6. táblázat

A hatályos törvénnyel megegyező vélemények aránya

A hatályos törvényekkel a leginkább az állatkínzás témájában egyezik meg a lakosság véleménye (7. táblázat). Ennek részben bizonyára az az oka, hogy ebben a témában mutatkozott a legnagyobb büntetési hajlandóság, és (a csalás mellett, amelynél a második legerősebb az egyetértés) ez az egyik olyan téma, amelynek mindkét esete büntetendő a hatályos jog szerint.

A legkevésbé pedig a testvérek közötti szexuális cselekmények megítélésében értenek egyet az emberek a joggal. Érdekes módon emögött is az általános punitivitási kedvet látjuk: a többség mindhárom vizsgált szituációt büntetné, de csak egy esetben találkozunk ez a jelenlegi szabályozással, így a két jelenleg nem büntetett eset „húzza le” a téma egyetértési átlagát.

A témákon belül is a hatályos joggal való egyetértés olyan esetekben a legmagasabb, amelyek büntetni rendelték, így 90 százalék fölötti az egyetértés például a 15 éves rabló büntetésében és a 22 éves által 13 évvel való szexuális cselekmény esetén.

Úgy tűnik tehát, hogy az egyetértést elsősorban a punitivitási hajlandóság határozza meg: ha a törvény büntet, akkor a közvélemény egyetért.

Az ismeretek és vélemények összefüggései

Azonosulás a vélt joggal (a vélt és vágyott jog)

Összevetettük azt is, hogy a válaszadók véleménye mennyire egyezik meg az ismereteik tartalmával, azaz mennyire azonosulnak az általuk vélt szabályozással.

Mint a 8. táblázaton látható, minden esetben a legnagyobb (átlagosan pedig 72 százalék) azok aránya, akiknek a véleménye megegyezik az ismereteivel, azaz az általa vélt szabályozással. Ha van eltérés, akkor egyértelműen a kriminalizálás iránti vágy jellemző a közvéleményre (23 százalék), azaz büntetne olyasmit, amiről úgy véli, hogy a jelenlegi szabályozás – valójában vagy feltételezése szerint – nem rendel büntetni. Mindössze az esetek 5 százalékában dekriminalizálnának.

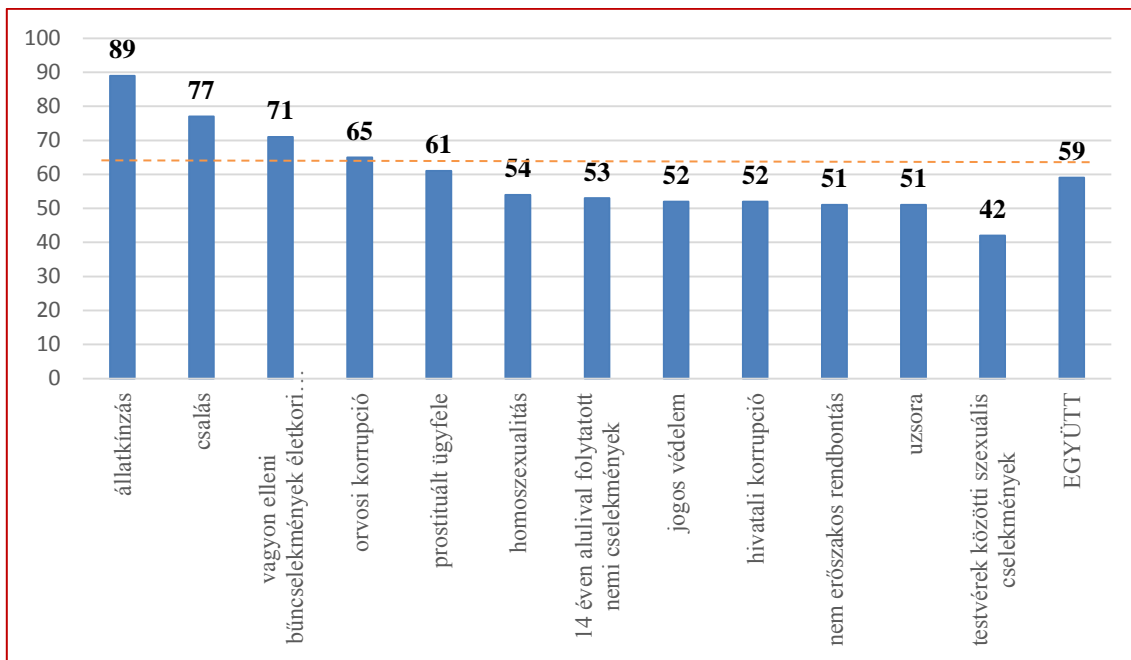
A véleménynek a vélt szabályozással való egyezése minden kategória közel háromnegyedét jellemzi függetlenül attól, hogy a *hatályos* jog szerint bűncselekményről vagy nem bűncselekményről, régi vagy új törvényről van-e szó.

Nagyobb a különbség akkor, ha a bűncselekményi minőséget a *vélt* jog szerint vizsgáljuk. Ekkor a véleményegyezés nagy része (72%-ból 52%) a bűncselekménynek vélt, kisebb része (20%) pedig a nem bűncselekménynek vélt esetekre jut.

A véleményeket pedig az új törvények esetében is az jellemzi, hogy ha az kriminalizál, akkor sokkal nagyobb mértékű az egyetértés a szabályozással, mintha dekriminalizál.

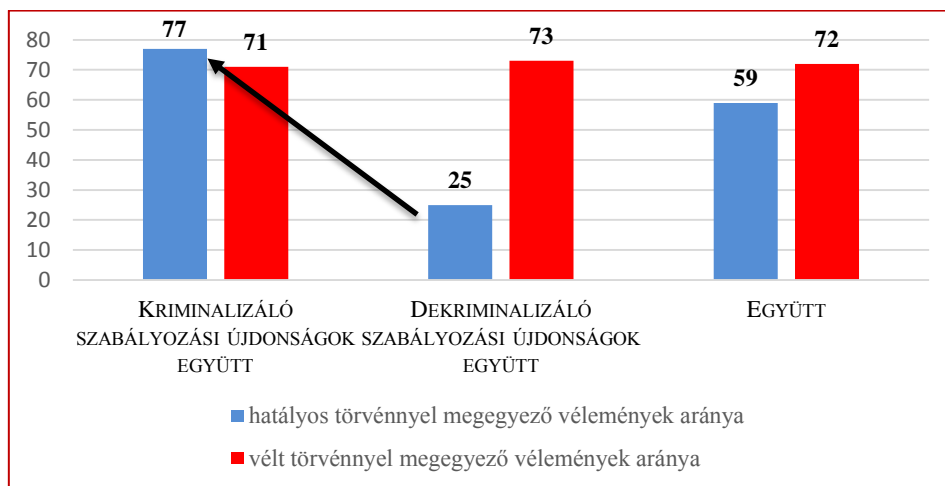
7. táblázat

A hatályos törvénnyel megegyező vélemények aránya témánként (%)

8. táblázat

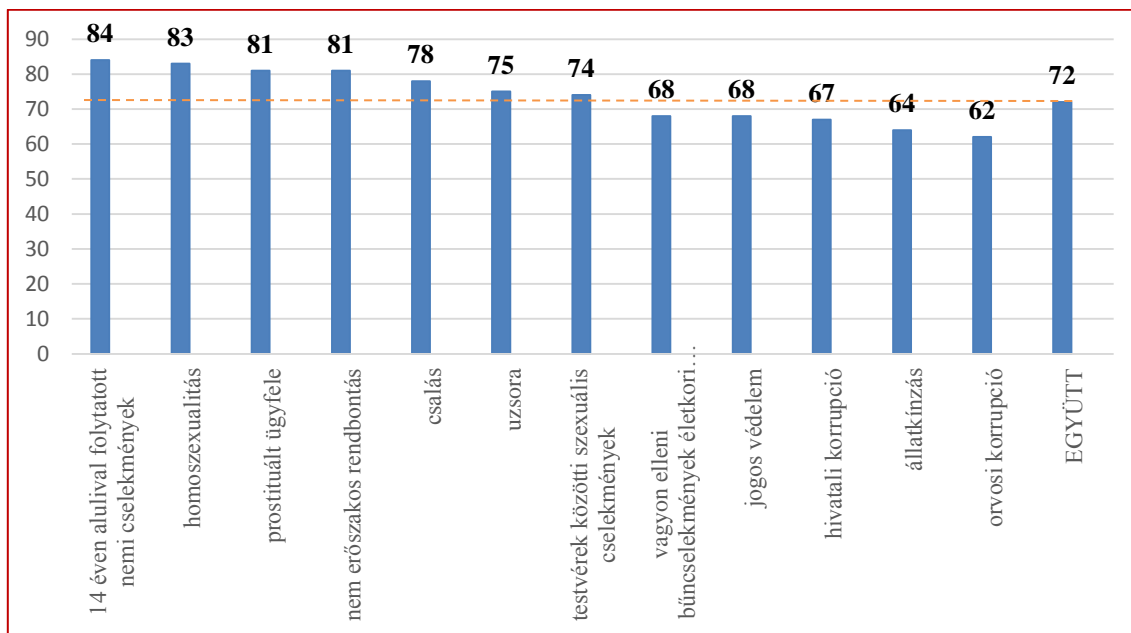
A hatályos és a vélt törvénnyel megegyező vélemények átlagos aránya

A 9. táblázat azt jelzi, hogy van különbség a témák között a vélemény és a vélt szabályozás összefüggésének mértékében. Átlag feletti mértékben egyezik a vélt szabályozással a vélemény a szexuális vonatkozású cselekményeknél. Az állatkínzás és az orvosi korrupció esetében viszont átlag alatti az egyezés.

9. táblázat

A saját ismerettel megegyező vélemények aránya témánként (%)

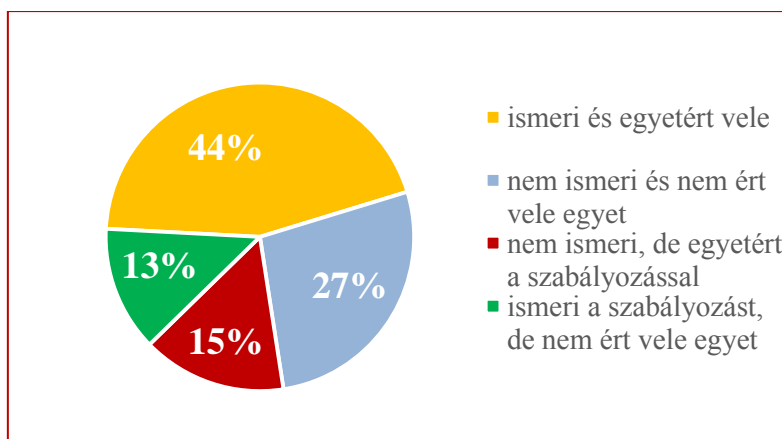
Az ismeretek helyessége vs. egyetértés a hatályos joggal

Összevetettük azt is, hogy a hatályos jog helyes ismerete, illetve az azzal való egyetértés miképpen kapcsolódik egymáshoz. Ennek keretében megvizsgáltuk a Hertogh által normatív profilként azonosított kategóriákat, azt tehát, hogy a hatályos joggal való egyetértés mennyiben alapul a hatályos jog helyes ismeretén, illetve azt is, hogy a válaszadók kritikus hozzáállása mennyiben tájékozott vagy tájékozatlan.

A 10. táblázaton jól látható, hogy a legnagyobb arányt (44%) azok teszik ki, akik ismerik és helyeslik is a törvényt, tehát a tájékozott azonosulók. A következő kategóriára, a megkérdezettek egynegyedére (27%) viszont ennek ellenkezője igaz: nem ismeri a büntetőjogi szabályozást, de ha ismerné, nem értene vele egyet (tájékozatlan kritikusok). Ennél kevesebben vannak a tájékozatlan azonosulók (15%), akik a büntető törvényt szintén nem ismerik, de annak tartalmával egyetértene. A legkisebb arányt (13%) a tájékozott kritikusok teszik ki: ők ismerik a büntető törvényt, de nem értene vele egyet.

30. táblázat

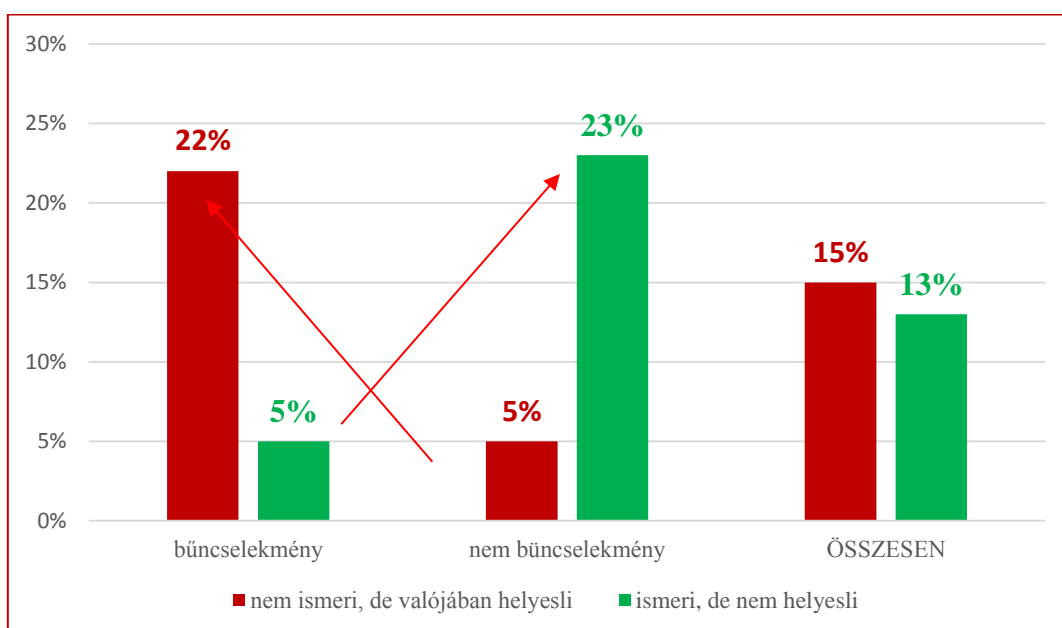
A hatályos szabályozás ismeretének és a véleménynek az egyezése

Megvizsgáltuk azt is, hogy a fenti kategóriák két legérdekesebbike (ismeri a szabályozást, de nem ért vele egyet, illetve valójában egyetért a szabályozással, de nem ismeri) milyen összefüggésben van azzal, hogy a kritika milyen tartalmú szabályozásra vonatkozik. Mint a 11. táblázat mutatja, azok, akik helyesen ismerik egy-egy eset szabályozását, többnyire akkor kritikusak, ha a szabályozás nem kriminalizál. Akik pedig nem jól ismerik, főleg azért kritizálják, mert (helytelenül), úgy gondolják, hogy az adott cselekmény nem bűncselekmény. Ezzel összhangban a kriminalizáló újdonság az a kategória, ahol a legtöbben (23%) vannak azok, akik a tényleges szabályozással úgy értenek egyet, hogy a saját téves ismereteik szerint az adott cselekmény nem képez bűncselekményt. A dekriminalizáló újdonságokra viszont inkább az jellemző, hogy azokat ismerik, de nem helyeslik. A vélemények fő hajtóereje tehát a kriminalizálási vágy.

11. táblázat

Hatályos törvényekről alkotott vélemények és ismeretek kombinációjának átlagos aránya: bűncselekmény/nem bűncselekmény

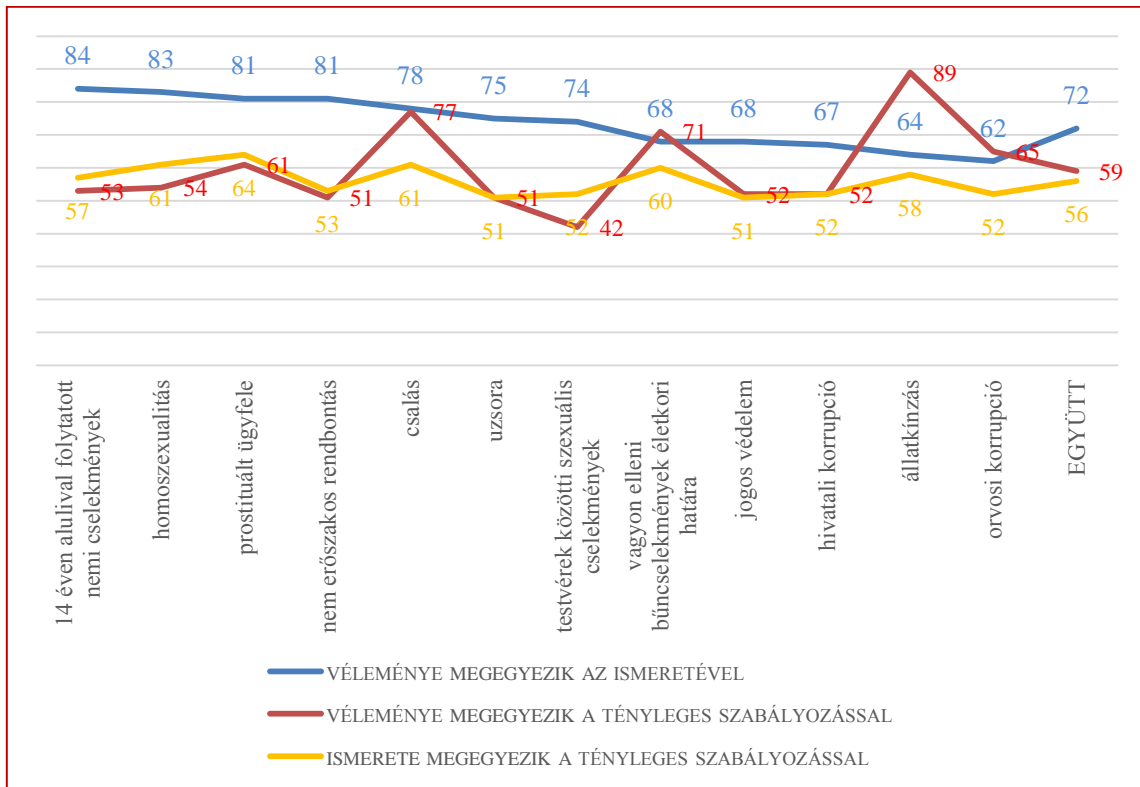
Ismeretek a vélemények és a hatályos jog szorításában

Megvizsgáltuk azt is, hogy a válaszadók ismereteinek tartalma (a vélt jog) a véleményükhöz vagy a hatályos jog álláspontjához van közelebb, illetve azt is, hogy e kategóriák közül melyik kettőnek nagyobb az átfedése.

Eredményeink, amelyeket a 12. táblázat szemléltet, hasonlóak ahhoz, mint amit Rowell tapasztalt az Egyesült Államokban. Az esetek nagyobb részénél az a jellemzőbb, hogy az ismeret és a vélemény tartalma egybeesik (átlagosan 72%), mint az, hogy az ismeret a tényleges szabályozást tükrözi (átlagosan 56%).

A témánkénti vizsgálatnál is jól kirajzolódik ismeret és vélemény egyezésének dominanciája, amely csak egyetlen témánál, az állatkínzásnál törik meg, és ennél lesz a legerősebb a vélemény egyezése a hatályos szabályozással. Ennek oka az a már korábban említett jellegzetesség lehet, hogy ez az egyik, a hatályos jogunkban a kérdőívben szereplő esetek mindegyikét érintően kriminalizált téma.

42. táblázat
Vélemény és ismeret egyezése a hatályos szabályozással témánként

Többváltozós elemzések

Többváltozós elemzéssel is próbáltuk megválaszolni, hogy milyen hagyományos és kutatásunkra specializált tényezőktől⁸ függött az ismeretek tartalma, illetve helyessége, valamint a vélemények tartalma, és ezek egybeesése.

A következő többváltozós elemzéseket használtuk:

- ◆ az ismeretek tartalmát befolyásoló tényezők elemzéséhez bináris regressziós modellt,
- ◆ a helyes ismereteket befolyásoló tényezők elemzéséhez bináris regressziós modellt,
- ◆ a helyes ismeretek számát befolyásoló tényezők elemzéséhez többváltozós regressziós modellt,
- ◆ a vélemények tartalmát befolyásoló tényezők elemzéséhez bináris regressziós modellt,
- ◆ vélemény és ismeret együttjárásának számáról egyszempontos varianciaanalízist.

⁸ Az elemzésbe a következő független változókat vontuk be: nem (1 – férfi, 2 – nő), anyagi helyzet (1 – jobb, 2 – körülbelül ugyanolyan, 3 – rosszabb mint más magyarországi családoké), település mérete (1 – 1000 főnél kevesebb lakos, 8 – 100.000 főnél több lakos, 9 – Budapest), jár-e templomba? (1 – hetente többször, 6 – egyáltalán nem jár templomba, vallási összejövetelre), dolgozik-e? (1 – teljes munkaidőben, 8 – inaktív kereső), család létszáma, 60 éven felüliek száma, 18 év alatti gyerekek száma, egy főre jutó jövedelem, életkor, iskolai végzettség, néz-e tévéhíradót? (0 – nem, 1 – legalább hetente egyszer nézi az RTL vagy a TV2 híradóját), volt-e érintett-e bűncselekményben? (0 – nem, 1 – igen), olvas-e napilapot? (1 – nem, 2 – igen).

Jogismeret

Bináris logisztikus regressziós eljárással vizsgáltuk, hogy mi befolyásolhatja a jogismeretet, a vélt szabályozást, függetlenül annak helyességétől. Ebbe a modellbe be tudtuk vonni az adott esetre vonatkozó véleményeket is, és ez nagymértékben növelte a modell magyarázóerejét, amely átlagosan a szórás 34 százalékát magyarázta. A 31 esetből a Nagelkerke R^2 legmagasabb értéke 0,600 (könnyűzenei koncert), a legalacsonyabb pedig 0,144 (orvos pénzt kér a műtétért).

Bináris logisztikus regressziós eljárással vizsgáltuk azt is, hogy mi befolyásolhatja a helyes választ, az ismeretek helyességét.⁹ A modell átlagosan mindössze a szórás 9 százalékát magyarázta: a 31 esetből a Nagelkerke R^2 legmagasabb értéke 0,225, a legalacsonyabb pedig 0,033. Ez lényegében azt jelenti, hogy a büntetőjogi szabályozás ismerete nem a hagyományos tudásmegoszlást befolyásoló tényezők mentén különbözik.

Többváltozós regresszió analízissel megvizsgáltuk, hogy a független változók közül (kiegészítve a releváns intézmények iránti bizalommal, valamint két ideológiai skálával) melyik befolyásolja a válaszadó helyes válaszainak számát. Az R^2 mindössze 0,076 volt, ami azt jelenti, hogy a függő változók csak nagyon kis részét magyarázták annak, hogy ki hány helyes választ adott.

Az ismereteket tehát minden esetben a vélemények befolyásolják a leginkább. Értékük sokkal magasabb bármelyik másik szignifikáns összefüggést mutató változóénál. A válaszadó véleménye alapján lehet tehát a leginkább megjósolni azt, hogy szerinte az egyik vagy a másik eset bűncselekménynek minősül vagy nem.

Vélemények

Bináris logisztikus regresszió segítségével próbáltuk megválaszolni azt a kérdést is, hogy mitől függött az adott szituációról alkotott vélemény. Ugyanazokat a független változókat vontuk be, mint a helyes ismeretek elemzésekor, kiegészítve az ismeret-kérdésre adott válasszal.¹⁰

Ennek eredményeképpen a modell illeszkedése általában szintén igen jónak mondható: átlagosan a szórás 37 százalékát magyarázta. A 31 esetből a Nagelkerke R^2 legmagasabb értéke 0,594 (focimeccsre beszaladás), a legalacsonyabb pedig 0,083 (halálosan megsebesíti az előszobában a tolvajt). Természetesen a véleményekre nézve is az ismeretek azok, amelyek minden esetben a legerősebb összefüggést mutatják. Értékük sokkal magasabb bármelyik másik szignifikáns összefüggést mutató változóénál. Az ismeret és vélemény tehát nagyon erősen összefüggenek. Bár az összefüggés irányáról Rowellhez hasonlóan nekünk sem volt statisztikai kapaszkodónk, de az adatok összképe alapján valószínűsítjük, hogy inkább a vélemények határozzák meg az ismereteket.

A vélemények és ismeretek összefüggése

Egyszempontos varianciaelemzést végeztünk annak felderítésére, hogy mely csoportokban esik gyakrabban egybe az esetekről alkotott vélemény és az ismeret. A vidéki városokban szignifikánsan ritkább volt az ismeret és a vélemény egybeesése (21,4), mint Budapesten (23,6)

⁹ A bináris logisztikus regressziós modell függő változója a kétértékű (helyes/nem helyes) válasz volt minden egyes szituációnál. Az elemzésbe a 8. lábjegyzetben felsorolt független változókat vontuk be.

¹⁰ A bináris logisztikus regressziós modell függő változója a kétértékű (büntetné/nem büntetné) válasz volt minden egyes szituációnál. Az elemzésbe a 8. lábjegyzetben felsorolt független változókon kívül az ismerete szerinti büntetendőséget (büntetik/nem büntetik) vontuk be.

vagy a községekben (23,2). A gyerekesek véleménye valamivel gyakrabban (23,4) egyezik az ismereteikkel, mint azoknak, akiknek nincs 18 éven aluli gyerekük a háztartásban (22). A 30–39 éves korcsoportnak egyezik a leggyakrabban (23,4) a véleménye és az ismerete, illetve ugyanez igaz a legfeljebb 8 általánost végzettekre (23,8) is. Szignifikánsan többször esik egybe a vélemény és az ismeret azoknál, akik nagyon bíznak a bíróságokban (23,8) és ügyészségben (23,7) és a rendőrségben (24,2).

Összességében azonban nagy különbségeket, értelmezhető tendenciákat egyik esetben sem találtunk.

Két részadat időbeni összehasonlítása

Két kérdés esetében tudjuk a közvélemény változását megvizsgálni félévszázadnyi különbséggel.

A hálapénz esetében a műtét előtti ajándék elfogadását tudjuk összevetni Sajó (Sajó 1983) korábbi kutatási eredményeivel. 1977-ben a megkérdezettek kétharmada (63%) tudta, hogy az akkor érvényben lévő szabályozás szerint nem büncselekmény műtétért előzetesen pénzt elfogadni. 2018-ban ugyanennyien voltak, akik továbbra is úgy tudták, de ekkor már helytelenül, hogy ez nem büncselekmény. Ha tehát abból a szempontból vizsgáljuk, hogy hányan ismerik a hatályban lévő törvényt, akkor azt mondhatjuk, hogy közel a felére csökkent a helyes ismeretekkel rendelkezők aránya. De talán helyesebb úgy fogalmazni, hogy ebben a tekintetben megváltozott a szabályozás, de ezt nem követte az ismeretek változása.

A szabályozás ebben az esetben legalábbis párhuzamosan zajlott a vélemények változásával: 1977-ben 39 százalék vélekedett úgy, hogy meg kell büntetni az előzetes hálapénzt elfogadó orvost. 2018-ra viszont közel kétszeresére, 68 százalékra növekedett azok aránya, akik büntetnék azt az orvost, aki a beteg számára ingyenesen járó műtét előtt elfogad 30 000 forintot (13. táblázat).

13. táblázat

Egy orvos a beteg számára ingyenesen járó műtét előtt 30 000 forintot fogad el az ellátásra jogosult betegől (százalék, az 1977. évi adatok forrása Sajó 1983: 53 és 66. táblázat)

	1977: ismeret	2018: ismeret	1977: vélemény	2018: vélemény
büntetik/büntessék	28	34	39	68
nem büntetik/ büntessék	63	63	59	31
nem tudja	9	2	2	1

Úgy tűnik, hogy a közgondolkodás éppen a véleményében változott meg leginkább. Míg Sajó idejében a társadalmi gyakorlat alapján adtak felmentést a büntetés alól, a legtöbben most inkább a szabályozáson keresztül szabadulnának meg a gyakorlattól.

A hivatali vesztegetés kategóriájában található még egy olyan eset, amely összevethető korábbi (Kulcsár 1967) kutatással. Ennek részletes elemzése már megjelent,¹¹ itt most csak az összehasonlítást közöljük.

Kulcsár a kutatásában az engedélyezés utáni ajándékozásra vonatkozóan tett fel kérdést. Különösen érdekes összevetésre ad lehetőséget, hogy ennek a cselekménytípusnak a bünte-

¹¹ Hollán Miklós – Venczel Timea: A hivatali vesztegetés büntetendősége a jogtudatban: ismeretek és vélemények. (*Pro Futuro*, 10(3). <https://doi.org/10.26521/PROFUTURO/2020/3/8920>)

tőjogi megítélése is változott: az 1965-ben bűncselekménynek minősült, míg 2018-ban már nem. 1965-ben a megkérdezettek közel nyolctizede (78%) tudta (akkoriban helyesen) úgy, hogy bűncselekmény utólagosan ajándékot adni ügyintézésért. 2018-ra az így vélekedők aránya közel a felére csökkent. A lakosság 40 százaléka még a korábbi jogszabállyal egyezően úgy tudja (tévesen), hogy ez bűncselekményt képez. A többség (58%) azonban – az új szabályozással megegyezően – már úgy tudja, hogy az utólagos ajándékozás nem bűncselekmény (14. táblázat).

Ebből azonban elhamarkodott lenne olyan következtetést levonni, hogy a jogtudat változása a 2013-tól hatályos szabályozás ismeretéből eredne. Ebből az 58 százalékból 48 százalék ugyanis ugyanazt a (sematikus) választ adta az előzetes és utólagos ajándékozásra is: nem büntetik. Azaz jelenleg a válaszadók 48 százaléka gondolja azt tévesen, hogy a hivatalos személy megajándékozása sem utólag, sem egyidejűleg nem bűncselekmény.

14. táblázat

*Hivatali vesztegetés törvényességének megítélése
(százalék; az 1965. évi adatok forrása Kulcsár 1967: 53 és 66. táblázat)*

	1965. P.V. lakáskiutalást kap. Hálából karórát küld a tisztviselőnek. Megengedett-e ilyen esetben az ajándékozás?	2018. Valaki egy 30 000 Ft értékű ajándékot ad az ügyintézőnek, miután megkapta az engedélyt a büfé üzemeltetésére a kormányhivaltól. Büntetik-e?
büntetik	78	40
nem büntetik	17	58
nem tudja	5	2

Összefoglalás

Az átlagos állampolgár alig több mint minden második esetben volt tisztában azzal, hogy a vizsgált cselekmény bűncselekmény-e. Az emberek általában sokkal inkább tisztában vannak a jogi szabályozással, ha az olyan cselekményre vonatkozik, amely jelenleg büntetendő, mint amelyik nem.

A korábbi kutatások eredményeivel összhangban a büntetőjogi szabályozás helyes ismeretét gyakorlatilag semmilyen szokásos gazdasági-társadalmi helyzetet tükröző változóval nem sikerült igazán összefüggésbe hoznunk. Ez még a büntetőjog olyan területein sem sikerült, amelyek erkölcsi megítélése nem teljesen egyértelmű (pl. hálapénz, hivatalos személynek utólag adott ajándékok stb.). Az sem bizonyosodott be, hogy a szabályozást jobban ismerik a bűnügyi hírekben gazdag hírműsorok nézői, illetve azok, akik bűncselekmény (sértettként, szemtanúként vagy elkövetőként) érintettjei voltak.

A magyar lakosság véleményét tekintve abszolút mértékben és a hatályos joghoz képest is punitív. A kutatásban vizsgált eseteknek a válaszadók átlagosan 75 százalékát büntetnék, míg a hatályos jog csak ezek kétharmadát. A válaszadók átlagosan az esetek 59 százalékában értettek egyet a hatályos büntető törvényekkel. Az egyetértés akkor a legnagyobb mértékű, ha a szabályozás valamely cselekményt büntetni rendel.

Ha a lakosság véleménye nem esik egybe a hatályos joggal, akkor az eltérés egyirányú: a válaszadók szívük szerint büntetnék olyan eseteket is, amelyeket a Btk. nem tekint bűncselekménynek. Így például az azonos neműek felnőttkori szexuális kapcsolata esetén is 40

százalék fölötti a büntetést kívánók aránya, miközben a hatályos jog szerint (egyébként évtizedek óta) ez nem bűncselekmény.

Összességében tehát az emberek a legtöbb vizsgált cselekményt büntetnék, és ha a hatályos jog is ezt teszi, ekkor találkozunk a legnagyobb mértékben a véleményükkel. Ha viszont a hatályos jog valamit nem rendel büntetni, akkor sok esetben elmarad a lakosság várakozásaitól.

Kutatásunk legfontosabb eredménye az ismeretek és vélemények összefüggéseinek részletes és mélyreható elemzése volt. Az esetek nagyobb részénél az a jellemző, hogy az ismeret és a vélemény tartalma egybeesik (átlagosan 72%). Ha van eltérés, akkor egyértelműen a kriminalizálás iránti vágy jellemző a közvéleményre (23%), azaz büntetne olyasmit, amiről úgy véli, hogy azt a jelenlegi szabályozás – valójában vagy a feltételezése szerint – nem rendel büntetni.

A legnagyobb hányadot (44%) azok teszik ki, akik ismerik és helyeslik is a törvényt, tehát a tájékozott azonosulók. A következő kategóriára, a megkérdezettek egynegyedére (27%) viszont ennek az ellenkezője igaz: nem ismeri a büntetőjogi szabályozást, de ha ismerné, nem értene vele egyet (tájékozatlan kritikusok). Ennél kevesebben vannak a tájékozatlan azonosulók (15%), akik a büntető törvényt szintén nem ismerik, viszont annak tartalmával egyetértenek. A legkisebb arányt (13%) a tájékozott kritikusok teszik ki: akik ismerik a büntető törvényt, de nem értenek vele egyet.

A tájékozatlan azonosulók egyébként főleg azért kritizálják a hatályos szabályozást, mert (helytelenül), úgy gondolják, hogy annak alapján valamely cselekmény nem bűncselekmény. A tájékozott kritikusok pedig többnyire akkor kritikusak a hatályos jog irányában, ha a szabályozás nem kriminalizál, pedig ők arra vágnának.

A szabályozási újdonságokról megállapítottuk, hogy a hatályosság ideje valóban befolyásolja az ismereteket. Minél régebbi a törvény, annál nagyobb a valószínűsége, hogy ismerik. A szabályozás újdonsága azonban alárendelt jelentőségű faktorként illeszkedik a büntetőjogra vonatkozó jogtudat általános törvényszerűségeinek rendszerébe. Ezt igazolják a következő eredményeink:

- ◆ a legismertebbek a régebb óta hatályban lévő és büntetni rendelő szabályozások, míg a legkevésbé az utóbbi időkben dekriminalizálók;
- ◆ nagyobb a hatályos szabályozással egyetértő vélemények aránya a kriminalizáló szabályozási újdonságok tekintetében, mint a dekriminalizálóknál;
- ◆ az újdonságok körében is gyakoribb, hogy a vélt jog és a vélemény megegyezik;
- ◆ a kriminalizáló újdonság az a kategória, ahol a legtöbben (26 százalék) vannak azok, akik a tényleges szabályozással úgy értenek egyet, hogy a saját *téves* ismereteik szerint az adott cselekmény nem képez bűncselekményt. A dekriminalizáló újdonságokra viszont inkább az jellemző, hogy azokat ismerik, de nem helyeslik.

Többváltozós elemzések (regresszió számítás, illetve varianciaanalízis) segítségével is kimutattuk, hogy ismeret és vélemény nagyon erősen összefüggnek. Az összefüggés irányáról a külföldi szakirodalomhoz (Rowell 2019) hasonlóan nekünk sem volt statisztikai kapaszkodónk, de azt valószínűsítjük, hogy inkább a vélekedések határozzák meg az ismereteket. Kutatási eredményünk abban is megegyezik Rowellével, hogy szocio-demográfiai tényezők nem látszanak befolyásolni sem az ismereteket, sem a véleményeket. Elemzésünk új eleme annak kimutatása, hogy a magyarokat elsősorban a punitív vágy vezérli és befolyásolja a véleményalkotásban, és amikor törvényismeretükről adnak számot. Egy következő kutatás feladata lehetne a jogtudat azon elemeinek feltárása, amelyeknek alapja a pozitív törvényismeret.

IRODALOM

- Engel, David M. (1998) How Does Law Matter in the Constitution of Legal Consciousness? In: Garth, Bryant G. – Sarat, Austin (1998 szerk.) *How Does Law Matter?* Chicago, Northwestern University Press. 109–144.
- Fekete Balázs – H. Szilágyi István (2017) Knowledge and Opinion about Law (KOL) Research in Socialist Hungary. *Acta Juridica Hungarica: Hungarian Journal of Legal Studies*, 2017/58 (3). 326–358.
- Gajduschek György – Fekete Balázs (2018) A jogismeret változása az elmúlt közel fél évszázadban. In: H. Szilágyi István (2018 szerk.) *Jogtudat-kutatások Magyarországon 1967–2017*. Budapest, Pázmány Press. 173–220.
- H. Szilágyi István – Kelemen László (2019) *Miként vélekedünk a jogról?* Budapest, HVG–ORAC Kiadó.
- H. Szilágyi István – Gajduschek György (2018) Nevelés és büntetés. In: H. Szilágyi István (2018 szerk.) *Jogtudat-kutatások Magyarországon 1967–2017*. Budapest, Pázmány Press. 221–238.
- Hertogh, Mark (2004) A European Conception of Legal Consciousness: Rediscovering Eugen Ehrlich. *Journal of Law and Society*, 2004/4. 457–481.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-6478.2004.00299.x>
- Hertogh, Marc (2010) Loyalists, Cynics and Outsiders: Who are the Critics of the Justice System in the UK and the Netherlands? *International Journal of Law in Context*, 7, 2010, No. 1. 15–16. <https://doi.org/10.1017/S174455231000039X>
- Hertogh, Marc (2018) *Nobody's Law: Legal Consciousness and Legal Alienation in Everyday Life*. UK, Palgrave Macmillan.
- Kelemen László (2010) *Miként vélekedünk a jogról?* Budapest, Line Design.
- Krekó Péter (2015) Gyanús világ, gyanús jogrendszer. In: Hunyady György – Berkics Mihály (2015 szerk.) *A jog szociálpszichológiája. A hiányzó láncszem*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 417–433.
- Kulcsár Kálmán (1967) *A jogismeret vizsgálata*. Budapest, MTA JTI.
- Rowell, Arden (2019) Legal knowledge, belief, and aspiration. *Arizona State Law Journal*. 225–291. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2903049>
- Sajó András – Székelyi Mária – Major Péter (1977) *Vizsgálat a fizikai dolgozók jogtudatáról*. Budapest, MTA ÁJTI.
- Sajó András (1983) *Jogtudat, jogismeret*. Budapest, MTA Szociológiai Intézet.
- Sajó András (1986) *Látszat és valóság a jogban*. Budapest, KJK.
- Sajó András (2003) A büntetés költségszemléletű megközelítése. *Belügyi Szemle* 2003/11–12. 38–46.
- Venczel Timea (2018) A hazai jogtudat-kutatás előzményei – a büntetőjogi rendszerünk megújulása kapcsán. *Állam- és Jogtudomány*, 2018/4. 91–107.

Melléklet

A kutatásban szereplő esetek

<p>Félkövérrrel a szabályozási újdonságok <i>Kurzívval a nem büntető szabályozás</i></p>
<p>VAGYON ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK ÉLETKORI HATÁRA</p>
<p>Egy 15 éves személy az óráközi szünetben leüti osztálytársát és elveszi annak 55 000 forintos mobiltelefonját.</p>
<p>Egy 15 éves személy az óráközi szünetben elveszi osztálytársa 55 000 forintos mobiltelefonját.</p>
<p>Egy 13 éves személy az óráközi szünetben leüti osztálytársát és elveszi annak 55 000 forintos mobiltelefonját.</p>
<p><i>Egy 13 éves személy az óráközi szünetben elveszi osztálytársa 55 000 forintos mobiltelefonját.</i></p>
<p>CSALÁS</p>
<p>Valaki 55 000 forint kölcsönt vesz fel egy banktól, és azt eleve nem akarja visszafizetni.</p>
<p>Valaki egy szállodában 55 000 forintért száll meg úgy, hogy nincs rá pénze és később sem akarja kifizetni.</p>
<p>UZSORA</p>
<p>Valaki úgy ad 55 000 forint kölcsönt egy rászorult családnak, hogy egy hónap múlva az 100 000 forintot adjon vissza, miközben tudja, hogy a család csak súlyos nélkülözés árán tudja azt megadni</p>
<p><i>Valaki egy vállalkozás elindításához úgy ad 55 000 forintot kölcsön szomszédjának, hogy az egy hónap múlva 100 000 forintot adjon vissza</i></p>
<p>JOGOS VÉDELEM</p>
<p>Valaki halálosan megsebesíti azt a tolvajt, aki a háza előtt éppen eltolja a biciklijét.</p>
<p><i>Valaki halálosan megsebesíti az előszobában azt a tolvajt, aki a lakásából kifelé távozna a tévéjével.</i></p>
<p>14 ÉVEN ALULIVAL FOLYTATOTT NEMI CSELEKMÉNYEK</p>
<p>Egy 22 éves személy egy 13 éves személlyel közösül.</p>
<p>Egy 22 éves személy egy 13 éves személynek szájjal vagy kézzel izgatja a nemi szervét.</p>
<p>Egy 16 éves személy egy 13 éves személlyel közösül.</p>
<p><i>Egy 16 éves személy egy 13 éves személynek szájjal vagy kézzel izgatja nemi szervét.</i></p>

HOMOSZEXUALITÁS
Egy 22 éves személy a vele azonos nemű 13 éves személynek egy lakásban kézzel izgatja nemi szervét.
<i>Egy 22 éves személy a vele azonos nemű 16 éves személynek egy lakásban szájjal vagy kézzel izgatja nemi szervét.</i>
<i>Egy 22 éves személy a vele azonos nemű 20 éves személynek egy lakásban szájjal vagy kézzel izgatja a nemi szervét.</i>
TESTVÉREK KÖZÖTTI SZEXUÁLIS CSELEKMÉNYEK
Egy 22 éves személy a 20 éves vér szerinti testvérével közösül.
<i>Egy 22 éves személy a 20 éves vér szerinti testvérének szájjal vagy kézzel izgatja nemi szervét.</i>
<i>Egy 22 éves személy a vele azonos nemű 20 éves vér szerinti testvérének szájjal vagy kézzel izgatja nemi szervét.</i>
PROSTITUÁLT ÜGYFELE
<i>Valaki pénzt ad egy 20 éves személynek azért, hogy az nemi szervét szájjal vagy kézzel izgassa, vagy közösüljön vele.</i>
Valaki pénzt ad egy 16 éves személynek azért, hogy az nemi szervét szájjal vagy kézzel izgassa, vagy közösüljön vele.
NEM ERŐSZAKOS RENDBONTÁS
<i>Valaki egy könnyűzenei koncerten a nézőktől elzárt színpadra felmászik</i>
Valaki egy focimeccsen a nézőktől elzárt pályára beszalad
ÁLLATKÍNZÁS
Valaki a kertjében félholtra veri a kutyáját.
Valaki kiteszi a kutyáját az út szélén és otthagyja.
HIVATALI KORRUPCIÓ
Valaki egy 30 000 Ft értékű ajándékot ad az ügyintézőnek, amikor egy büfé üzemeltetéséhez engedélyt kér egy kormányhivatalban
<i>Valaki egy 30 000 Ft értékű ajándékot ad az ügyintézőnek, miután megkapta az engedélyt a büfé üzemeltetésére a kormányhivataltól.</i>
ORVOSI KORRUPCIÓ
Egy orvos a beteg számára ingyenesen járó műtétért 30 000 forintot kér az ellátásra jogosult betegtől.
Egy orvos a beteg számára ingyenesen járó műtét előtt 30 000 forintot fogad el az ellátásra jogosult betegtől.
<i>Egy orvos a beteg számára ingyenesen járó műtét után 30 000 forintot fogad el az ellátásra jogosult betegtől.</i>